

آب تحت جمشید

در زمان هخامنشیان از کجا تأمین میشده است

آب تحت جمشید در زمان هخامنشی از کجا تأمین میشد؛ نگاهی دقیق به وضع کنونی تخت جمشید گویای عظمت و آبادانی دوران گذشته پر- افتخار آنست. زمانی که کاخهای باشکوه و بیشمار آن بجلگه مرودشت سایه می افکند بی گمان کاخهای زیر صدف شاهنشاهان هخامنشی را پذیرا میشد و کاخهای روی سکومانند آپادانا و صد ستون و تالار مرکزی و غیره در مواقع خاصی مورد استفاده قرار میگرفت محل سکونت فصلی شاهنشاهان در کاخهای زیرسکو بوده که در بستان سرای بزرگی قرار داشت و صدف تخت جمشید بر آن مسلط بود.

بقلم

مهندس علی حاکمی

منظره کنونی این مجموعه گسترده هر بیننده را به تفکر وامیدارد که در زمان گذشته وضع عمومی آن چه بوده است؛ داریوش بزرگ بچه منظوری این محل را انتخاب کرده و آب مورد مصرف ساکنین صفه و بستان سرای زیر آن از کجا تأمین میگردید؟

گرچه سالها موضوع تأمین آب مورد نیاز تخت جمشید در زمان هخامنشی مورد بحث و گفتگو بوده است ولی اخیراً بر اثر مطالعاتی که بوسیله نگارنده انجام گرفت شاید تا حد زیادی چگونگی این امر روشن گردد و بدین مناسبت نتیجه مطالعات خود را در این باره باطلاع علاقمندان میرساند:

بطوریکه از ظواهر بنا و آثار مکشوفه نمایان است تخت جمشید در زمان هخامنشی از دو قسمت تشکیل میگردید .

اول - صفه و کاخهای آن

دوم - بناهای زیر صفه که بوسیله دیوار دومی محصور شده و دوطرف این دیوار به حصار برجهای بالای کوه رحمت مربوط میگردد .

سوم - بستان سرای وسیعی که صفه و بناهای مزبور را در بر گرفت .

در حال کنونی ارتفاع صفه تخت جمشید در همه جا یکسان نیست بلندی قسمت شمالی و غربی و جنوب غربی بیش از قسمت شرقی و جنوبی آنست. ولی بسا کمی دقت در وضع عوارض طبیعی زمین معلوم میگردد ارتفاع دره شمالی صفه در زمان هخامنشی بیش از ارتفاع قسمت غربی و بخصوص دره جنوبی آن بوده است . اختلاف سطح بناهای روی صفه بمناسبت وضع طبیعی کوه سنگی مجاور کوه رحمت بوجود آمده است ضمناً در دره جنوبی ارتفاع صفه کمتر بنظر میرسد در صورتیکه در این قسمت ارتفاع دیوار صفه از سطح صخره اولیه کمتر از سایر قسمتها نمیشد ولی عمق دره جنوبی باعث گردید که ارتفاع سطح سنگ چین این قسمت هم سطح دیوارهای غربی و شمالی نباشد البته بانیان تخت جمشید هم مایل نبودند که ارتفاع دیوارهای جنوبی را هم تراز قسمتهای دیگر بنمایند . چون این اختلاف سطح زیبایی خاصی به

بناهای روی صفه می بخشید در غیر این صورت علاوه بر بستن فضای نمای اصلی کاخها از دید و منظر آنها می کاست.

امروزه دره جنوبی تخت جمشید بعلمت سیلابهای متمادی و همچنین فاضل آبهاییکه از روی صفه سرازیر شده و بدان میریخت از خاک انباشته شده است بطوریکه پای قسمتی از دیوارهای صفه جنوبی تا شش متر احتیاج به خاک برداری دارد تا به صخره طبیعی و پایه اصلی دیوار برسد. حالیه فقط پای دیوارهای شمالی و قسمتی از دیوارهای غربی صفه نمایان است که بر روی صخره طبیعی قرار دارند.

ولی قسمت جنوبی هنوز از زیر خاک خارج نشده است تا بتوان وضع طبیعی و اصلی آنرا در دوران هخامنشی معلوم داشت. زمانیکه محل کنونی تخت جمشید برای ساختن چنین بناهای با عظمتی انتخاب شد حتماً از لحاظ موقعیت طبیعی یعنی آب و هوا و موقعیت نظامی مناسب بوده است.

وضع طبیعی صخره ای که دیوارهای صفه بر آن استوار بود از سمت جنوب بطرف غرب رو با افزایش میگذاشت و به انتهای قسمت شمالی ختم میشد و هر کجا صخره ارتفاع بیشتری داشت بهمان نسبت بلندی سنگ چین نقصان یافته است روی این اصل شیب قسمتی از آبروهای تخت جمشید هم بطرف دره جنوبی که عمق بیشتری داشته ساخته شده بود در ابتدا بر روی این کوه سنگی منفرد و مجزا کاخهای آپادانا و تچروهدش و بنای مدخل تخت جمشید و قسمتی از صد ستون و چند بنای جنب کاخ آپادانا بنیان نهاده شد. بین قسمت غربی صفه و کوه رحمت دره ای قرار داشته است که به دره جنوبی منتهی میگردد و بعداً در این قسمت ، کاخ صد ستون و مجموعه بناهای خزانه ایجاد شد بر سطح این کوه مجزا که سه سمت آن به استثنای قسمت شرقی سنگ چین شده است کف بناها به نسبت اختلاف سطح طبیعی صخره در ارتفاعات مختلف قرار دارد. که بلندترین قسمت را در زیر کاخهای تچروهدش و آپادانا مشاهده میکنیم.

باتوجه به مطالب فوق معلوم میگردد که شالوده کلیه دیوارهای سنگچین صفا تخت جمشید بر روی صخره‌های همین کوه مجزا گذارده شده است از طرفی چون دره جنوبی زیاد بود شالوده دیوار در این قسمت از عمق بیشتری شروع گردید. گرچه بانیان تخت جمشید میتوانستند ارتفاع صفا جنوبی را هم سطح قسمت غربی بسازند ولی همانطوریکه قبلا اشاره رفت این امر باعث جلوگیری از دید کاخهایی میشد که در پشت هم قرار داشتند بدین جهت اختلاف سطح کاخهای روی صفا فقط بمنظور استفاده از نور بیشتر و دید مناظر جلگه مرو دشت و فضای باغ وسیع پای صفا بوجود آمد.

آب تخت جمشید در زمان هخامنشی از دره جنوبی تأمین میگرددیده: بنظر میرسد که از زمانهای بسیار دور این دره دارای آب فراوان بوده است «همین امر بعداً توجه شاهنشاهان هخامنشی را بسوی خود جلب نمود و بدستور داریوش بزرگ بنیاد کاخهای تخت جمشید در این محل گذارده شد. زیرا دواصل قدیمی اهمیت قسمت جنوبی صفا را تأیید میکند یکی وجود کاخهای متعددی است که به فاصله معینی از دیوار صفا در قسمت جنوب و جنوب غربی ساخته شده است دیگر اولین کتیبه داریوش که بر دیوار جنوبی صفا نقر گردیده. باتوجه به دو نکته فوق این نتیجه بدست میآید که در زمان هخامنشیان دره جنوبی تخت جمشید محل مصفائی بوده و آب آن علاوه بر باغ زیر صفا قسمتی از جلگه مرو دشت را سیراب میکرد در چند سال قبل نیز در دره مزبور چاهی حفر شده است که عمق آن از ۸ متر تجاوز نمینماید و دارای منبع آب فراوانی است که قسمت عمده آن تا شهر تازه ساز مرو دشت روان است. پیدایش این آب زیرزمینی در دره جنوبی مربوط بدوران اخیر نبوده بلکه در زمان هخامنشی هم وجود داشته است فقط باید علت کور شدن مجاری آنرا تحقیق و تفحص نمود. همانطوریکه قبلا ذکر شد دره جنوبی صفا تخت جمشید در زمان قدیم وضع کنونی را نداشت بلکه این دره بتدریج بوسیله لایه‌های سیلابی کوه رحمت و خاکهای آوار کاخهای صفا تحت جمشید پر شده و بوضع امروزی در

آمده است و نیز با کمی دقت در دیوار جنوبی صفه، عمق سنگ تراشیده، از سطح کنونی در حدود ۶ متر پایین تر است و نیز کف اطاقهای کاخ‌های پائین صفه اکنون هم سطح زمین یا پایین تر از آن قرار دارد در صورتیکه کف کلیه آنها نسبت به سطح بساغ باید بلندیهای متفاوتی می‌داشت از طرفی وجود استخری در انتها الیه بناهای جنوبی پائین صفه تخت، وجود آب را در دره مزبور محرز می‌سازد. چون آب استخر مزبور از آب دره جنوبی تأمین میشد برای اینکه ارتفاع آب دره جنوبی در زمان هخامنشی دریای صفه جنوبی معلوم و وضع اولیه دره مزبور از زیر خاک نمایان گردد لازم است کلیه خاک‌کفائی که در اثر کارهای سالهای گذشته و سیلابهای قرون متوالی در این دره انباشته شده است با وسائل کافی از آنجا خارج کرده و در کشتزارهای مجاور بخش گردد تا بدین وسیله بتوان دره مزبور را از زیر خروارها خاک‌کفائی زائد پاک کرد با این کار اولاً عمق اصلی دره جنوبی و دیوارهای صفه در این قسمت کاملاً آشکار میگردد ثانیاً منبع اصلی آب دره جنوبی که دریای صفه جمع میشد و بصورت آبگیر طبیعی خود نمائی میکرد نمایان خواهد شد. زیرا چاهی که اکنون در دره جنوبی وجود دارد عمق آن از هشت متر تجاوز نمیکند ضمناً دارای آب دائمی فراوانی است که در هیچ فصلی خشک نمیشود همین امر باعث امیدواری است که اگر روزی خاک‌کفائی از دره جنوبی خارج شود شکل بناهای زیر صفه و آب‌نمای آن بصورت اصلی جلوه گر خواهد شد.

برای تعیین ارتفاع آب زیر صفه میتوان از اختلاف سطح استخر موجود در سمت چپ دره جنوبی استفاده کرد در نتیجه سطح آب آبگیر پای صفه را معلوم داشت. شبیبی که اکنون از صخره‌های قسمت غربی شروع شده و به صخره‌های جنوبی منتهی میگردد شکل آبگیرهای صفه را تا حدی مشخص می‌سازد چون زمینهای دره جنوبی مشرف بهمین آبگیر بود و این گوشه مهمترین قسمت مسکونی را تشکیل می‌داد بناهای مهم زیر صفه در کنار آن ایجاد شده بود تا ساکنین آن بتوانند بسهولة از آب دره مزبور استفاده کنند.

نکته دیگری که جلب توجه می‌کند وجود کتیبه داریوش بزرگ در قسمت جنوبی دیوار صفا میباشد. در آغاز امر بنظر میرسد که کتیبه مزبور در جای مناسبی نقر نشده است ولی با توجه بمطالب فوق میتوان دریافت که در روزگار آبادانی تخت جمشید محل آن در بهترین نقطه قرار داشته است که مشرف بباغ و آبگیر زیر صفا بود و کسی نمیتوانست به آسانی بدان دسترسی یابد مطلب دیگری که اهمیت قسمت جنوبی تخت جمشید را محرز می‌سازد وجود بناهایی نظیر کاخهای روی تخت میباشد که در پائین تکرار شده است.

در پایان جای امیدواریست که با کاوشهای پی گیر اداره کل باستان شناسی در تخت جمشید بتوان روزی وضع قسمت جنوبی تخت را احیاناً نمود چون عمل خاک برداری در این ناحیه علاوه بر کشف بناهای زیر تخت جمشید سبب پیدایش آبگیر زمان هخامنشی و آثار دیگری مربوط به بناهای روی صفا خواهد شد. ضمناً موقعیت بناهای زیر صفا را نسبت به یکدیگر در زمان شاهنشاهان هخامنشی کاملاً روشن خواهد کرد. در خاتمه متذکر میگردد که در نقشه‌های ضمیمه این مقاله حدود فرضی آب‌نما در دره جنوبی نشان داده شده است و البته پس از کاوش شکل اصلی آن در زمان هخامنشی و قبل از آن بصورت قطعی نمزمعلوم خواهد شد.

شماره ۴

جاده شیراز

مرکز تحقیقات کهن‌شناسی

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی